



## Azerbaycan Edebiyatı Örneğinde Anı Türünde Çocukluk Konusu: Sovyet ve Post-Sovyet Dönemi Deneyimi

Lala Hasanova\*

\* Doç. Dr.,  
Azerbaycan Milli İlimler  
Akademisi Nizami Gencevi  
Edebiyat Enstitüsü  
Bağımsızlık Dönemi  
Azerbaycan Edebiyatı  
Bölümü,  
hlalala@mail.ru  
Bakü/AZERBAYCAN

### Öz

Azerbaycan edebiyatında bedii-belgesel eserlerin ortaya çıkışı diğer Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu gibi, XX. yüzyılın birinci yarısına tesadüf eder. Anı-otobiyografik eserlerde yazarın ya bütün yaşamı ya da hayatının belirli bir kısmı kendi yansısını bulmaktadır. Çocukluk dönemini yansıtan anı-otobiyografik romanlar özellikle ilgiyi çekmektedir. Makalede, edebi-belgesel basın örneklerinin analizi sırasında konuyla ilgili farklı modeller incelenmiş, söz konusu eserlerdeki tip modelleri, mekân, zaman özellikleri ele alınmıştır. Sovyetler döneminde yazılan eserlerde boşa harcanan, yok edilen çocukluk yıllarının tasvirinin yerine ferahlatıcı Sovyet hayatı anlatılmış olmakla birlikte, muhacir edebiyatında ve post-Sovyet döneminin ilk aşamalarında aileleri Sovyet hükümetince takibe maruz kalan yazarların anılarında (1990'lı yıllarda) çocukluk dönemi "kaybedilmiş cennet" olarak betimlenmektedir. Çünkü kurgusal romanlar genelde yazarlarca devletin siparişiyle yazılarak yeni egemenliğin eskisinden daha iyi olduğunu göstermek için bir araç olarak düşünülmüştü ve bu eserlerde söz konusu yeni devletin övülmesi, eskisinin eleştirilmesiydi. Post-Sovyet döneminde, 2000'li yıllardan başlayarak geleneksel olarak öze dönüş gözlemlenmekte ve anı-otobiyografik eserlerde gerçeği açıklamak – itiraflar yer almaktadır. Natık Resulzade'nin "Golfstrim," Ali Amirli'nin "Ağdam'da neyim kaldı?" gibi kurgusal romanlarından yazarların kendi hayatlarının acılı, ağırlı anlarını yazıya dökmekle çocukluklarında yaşadıkları zorlukları sanki omuzlarından atmaya, onlardan kurtulmaya çalıştıkları görülüyor. Araştırmada teorik-tipolojik ve tarihsel-karşılaştırmalı analiz yöntemleri kullanılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Çocukluk, anı, Azerbaycan edebiyatı, "Kaybedilmiş Cennet," yeni otobiyografizm.

**Gönderim / Received:**

05.04.2021

**Kabul / Accepted:**

28.02.2023

**Alan Editörü / Field**

**Editör:**

Gülsüm Kırbuş

## The Motif of Childhood in Azerbaijani Memoir Literature: Based on Examples of Soviet and post-Soviet Period Experience

### Abstract

The formation of artistic and documentary prose in Azerbaijani literature, as in many Soviet countries, coincided with the first period of the 20th century. In memoir-autobiographical works, the author's life path is reflected in its entirety or a certain stage of it is revived. The memoir-autobiographical novels reflecting the childhood period are of particular interest. In the article, based on the analysis of artistic-documentary prose samples, various models related to the childhood motif were considered, and the system of characters, place, and time features of those works were discussed. In the works written during the Soviet time, the description of the destroyed childhood years is replaced by praise of joyful Soviet life. In migration literature and in the first stage of post-Soviet period, the childhood period was described as a "lost paradise" in the memoirs of writers whose families were persecuted by the Soviet

government (in the 1990s). Because the memoirs were mainly written by the state order and thought of as a tool for promotion of the new government. The authors were required to praise the new government and criticize the old life. In the post-Soviet period, beginning from the 2000s, a return to the traditional form is observed, and confessional features are included in memoir-autobiographical works. In Natig Rasulzade's "Gulfstream", Ali Amirli's "What's left in Aghdam?" autobiographical novels they talked about the painful moments of their lives. It is clear that the writers try to get rid of this pain by describing their childhood langour. They used theoretical-typological and historical-comparative analysis methods in the research.

**Keywords:** Childhood, memoir, Azerbaijani literature, "lost paradise", new autobiography.

## GİRİŞ

Son yıllar post-Sovyet mekânında bedii-belgesel eserlerin sayısı giderek artmaktadır. Birçok cumhuriyette anı-otobiyografik eserlerin daha fazla yazılmaya başladığı dönem 90'lı yıllara tesadüf eder. Eserlerin sayısının artmasıyla bağlı olarak çağdaş edebiyatta konunun araştırılması meselesi de güncellik kazanmıştır.

Anı-otobiyografik eserler farklı dönemlerde ele alınmış ve araştırmacılarca farklı şekillerde incelenmiştir.

Azerbaycan edebiyatında bedii-belgesel nesir üç aşamadan oluşmaktadır:

1. XX. yüzyılın I. yarısı
2. Sovyetler dönemi (1950-80'li yıllar)
3. Post-Sovyet dönemi (1990-2000'li yıllar)

Profesyonel anı edebiyatının ilk örneklerinin belirtileri çok çelişkili ve karmaşık bir dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. O dönem Azerbaycanı'nda öz geçmiş ve otobiyografilerin ortaya çıkışı Ruhulla Ahundov'un ismiyle bağlıdır. Şöyle ki, o, Abdulla Şaik, Mehmet Sait Ordubadi ve diğer ünlü yazarlara hitap ederek onlardan özgeçmişlerini ve anılarını yazmayı rica etmişti. Bunun üzerine Abdulla Şaik: "1935 yılında Ruhulla Ahundov'un girişimciliğinde iki ciddi işe başladım. Bunlardan biri özgeçmişimin ve anılarımın geniş şekilde yazılmasıydı. Anıları 1935 yılında yazıp bitirerek el yazısını arşive sundum" diye yazıyordu (Şaik, 1973, s.338).

Mehmet Sait Ordubadi, Yusuf Vezir Çimenzeminli, Abdulla Şaik, Celil Mehmedkuluzade, Ömer Faik Nemanzade, Ali Nazmi ve diğer birçok ünlü kalem sahipleri kendi anılarını yalnızca o yıllarda kaleme almışlardır. Yazarların hayatlarının son yıllarında yazmaya başladıkları bu eserlerin bir kısmı hayattan gitmeleri nedeniyle bitirilememiştir.

Azerbaycan edebiyatında, genelde Sovyet edebiyatında, anı türünden eserlerin en ilginç, en enteresan örnekleri yalnız post-Sovyet döneminde ortaya çıkmıştır. Sovyetler döneminde bu alanda bir durgunluk hüküm sürmekteydi. Bu da elbette, dönemin sosyal-siyasal durumuyla ilgilidir. Yönetimde ciddi sıkıyönetim, yasakların bulunduğu bir dönemde bu tipten eserlerin yazılması için şartlar ve ortam tabii ki, uygun sayılamazdı. Azerbaycan'ın Halk Yazarı Anar'ın 1980'li yıllarda kaleme aldığı "Sizsiz" eseri durgunluğu nispeten gevşetse de bu alanda canlanma yalnız 90'lı yıllardan sonra görülmeye başladı. Sovyetler döneminde Erenburg ve Prişvin'in anı türünden eserlerinin basılmasına öfkelenen A. Soljenitsın söz konusu yazarlar hakkında: "Ağır yıllara tanık olan yazarlar, temel konulara değinmekten çekiniyor, gözlerimize kül üfleyerek, gerçeklerden uzak kalmamıza çalışıyorlar" şeklinde tepki vermişti (Soljenitsın, 1975, s.3).

Sovyet cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, 90'lı yıllarda değiştirilmiş tarihî gerçeklerin idrak edilmesi gerçekçi edebiyata ilginin çoğalmasına yol açtı. XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren anı edebiyatının daha mürekkep – roman anı, roman-hikâye, gerçek-roman gibi yeni biçimleri ortaya çıkmaya başladı. Eserlerinin geleneksel tarzlara göre sınıflandırılmasıyla yetinmeyen yazarlar romanlarının janrlarını kendileri belirlemeye çalışmışlardır. Natık Resulzade'nin "Golfstrim" (roman – kardiyogram), Vidadi Babanlı'nın "Sırlar" (gerçek-roman), Sabir Azeri'nin Mahpus Öğrencinin Anıları biyografik-roman) eserleri buna örnek olabilir.

### Sovyetler Dönemi Bedii-belgesel Nesirde Çocukluk Konusu

Anı-otobiyografik eserlerde yazar okurlara ya bütün yaşamını yada hayatının belirli bir kısmını sunmaya çalışır. Bu açıdan çocukluk yıllarının yansıdığı anı-otobiyografik romanlar özellikle ilgiyi çeker.

Bedii edebiyatta çocukluk döneminin betimlenmesi iki şekilde olmaktadır: 1) Çocukluğun “kaybedilmiş cennet” olarak betimlenmesi; 2) Çocukluk yıllarının olumsuz şekilde yansımasını bulduğu eserler (Balina, 2014, s.189). Bu şekilde vasıflandırmaya göre, Lev Nikolayeviç Tolstoy’un “Çocukluk” eseri birinci, Maksim Gorki’nin “Çocukluk” eseri ise ikinci grupta yer almaktadır. Azerbaycan edebiyatında çocukluk yıllarının betimlendiği anılara pek rastlanmamaktadır. Bir kısım anılarda çocukluk genelde hayatın belli bir aşaması olarak sunulmakta ve geniş şekilde betimlenmemektedir. Bu açıdan sadece son yıllarda kaleme alınan Ali Amirli’nin Ağdam’da Neyim Kaldı? ve Natık Resulzade’nin “Golfstrim” eserlerini örnek gösterebiliriz. Anı-otobiyografik eserlerin temel konularından olan çocukluk zamanla değişerek, farklı biçimlerde tasvir edilmiştir. XX. yüzyılın birinci yarısında kaleme alınmış anılarda (Celil Mehmedkuluzade, Ömer Faik Nemanzade, Abdulla Şaik, Ali Nazmi, Yusuf Vezir Çimenzemli) çocukluk yılları karanlık bir dönem olarak betimlenmiş, medreselerdeki imamların eğitimi kınanmış, batıl itikat ve cehalet ağına bürünmüş toplum eleştirilmiştir.

Celil Mehmedkuluzade’nin anılarında batıl itikatın, din adamlarının eleştirilmesi, ailesinin, yakınlarının örneğinde, fanatizmin kurbanı olan görgüsüz insanların tasviri geniş yer almaktadır: “[...] diyeyim ki, gözümü açtığımın babamı ve annemi din ve şeriat içinde görmüşüm, dine ve şeriata hizmet eden birisi olarak görmüşüm, dinin ve şeriatın kulu görmüşüm” (Mehmedkuluzade, 1971, s.42). Bu özellik eserlerdeki başlıklarda da gözlemlenmektedir: “Karanlık”, “Namaz”, “Cenaze töreni”, “Bayram namazı”, “Gece namazları”, “Savm-oruç” vs. Çocukluk yıllarından bahseden kısımlarda daha sonra hikâyelerinin kahramanlarına dönüşen çağdaşlarının tipik özelliklerini ortaya koyan yazar, farklı bireyleri canlandırmakla dönemin niteliklerini öne çıkarmayı başarmıştır. Ölüm yatağında olan insanın son nefesine kadar imamın fetvalarına uyararak namazlarını geciktirmemesi, eğitim almak için gidecek gencin yola çıkması için uğurlu gün seçiminin fazla uzamasını yergi üslubuyla betimleyen Mirze Celil, onları itham etmeksizin mizah yoluyla eleştirmeye alışmıştır. Eserin ilk bölümlerinde yer alan tipler renkli ve unutulmazdır.

Ömer Faik Nemanzade’nin (Nemanzade, 1985) de hemen hemen o dönemde yazdığı anılarında benzer motiflerin tekrarlandığı görülmektedir. Önce imam okulunda okuyan, daha sonra dindar anne ve ona nispetle ileri görüşlü babasından uzaklaşan, İstanbul’da Fatih medresesinde, Darü’ş-Şafaka okulunda eğitim gören yazar, Sultan’ın hakimiyeti döneminde Türkiye’de söz, fikir özgürlüğünden dolayı ciddi ölçüde cezalandırıldığı için yeniden vatana dönerek, yeni eğitim yöntemlerine dayanan sistem yaratmak uğruna verdiği mücadeleler sonucu Şeki bölgesinde ilk millî okul açmak arzusuna kavuşabilmiştir. Döneminin diğer insanları gibi Ömer Faik de halkın körü körüne kutsal sandıkları yerlere tapmasını, batıl inançlara bağlılığını eleştirmektedir. “Öksürük Tekkesi”ni yaktıktan sonra geçirdiği heyecan, tekkenin kendisi tarafından yakıldığı belli olduğu takdirde, bir daha Şeki’ye dönemeyeceği konusunda rahatsızlığının betimlendiği kısımlarda batıl inançlara bağımlı toplum tasvir edilmiştir.

Yergiler yazan Ali Nazmi’nin “Geçmiş Günler” (2006) isimli manzum anısı (anı Mir Celal Paşayev’in siparişiyle 1944 yılında kaleme alınmıştır) bedii özellikleri, otobiyografik bilgilerin uyumluluğu, eserin bedii-estetik nitelikleriyle dikkati çekmektedir. Şöyle ki, dönemin özelliklerini içine alması hem de fikir-konu açısından zenginliğiyle seçilen eserde yazar döneminin birçok insanının portresini çizmiştir. Önce doğum tarihi, doğduğu mekân, ailesi hakkında bilgi veren Ali Nazmi, babasının erkek evladı dünyaya gelirse, sadaka vereceğine yemin etmesi (“Annemin Hikayesi”), erkek çocuğu dünyaya gelen babanın Horasan ziyaretine giderken yolda fazla para harcaması nedeniyle geçimi zor olan ailenin maddi durumunun daha da kötüleşmesine neden olması gibi anıları tasvir edilmektedir. Ebeveynlerinin bidat ehli olmalarını kinaye objesine dönüştüren yazar, dönemdeki sosyal adaletsizliği – emeğiyle geçinen köylüleri ve onların bin eziyetle kazandıkları parayı ellerinden

kolayca alarak, kendilerini sefaletle sürükleyen beylerin, Rus generallerin, imamların adaletsizliğini açığa vurmaktadır.

Ünlü eğitimci-yazar Abdulla Şaik'in "Hatıralarım" (1953-1954) eserinde 1920'li yıllara kadarki dönem söz konusudur. Ölümünden birkaç sene önce yazdığı eserde yazarın hayat yolu, yaşadığı çelişkili ve mürekkep dönem yansısını bulmaktadır. Anularından bahsederken Abdulla Şaik: "Anularım" (1953 yılında kaleme aldığı eseri yazar ilk evvel "Eski Dünya" olarak adlandırmıştı – L.H.) üzerinde çalışırken "Benim başlıca amacım, eski hayatın dehşetleri, cehalet ve bidatın acılı sonuçları ve ışıklı bir hayat uğruna ilerici insanlarımızın verdikleri mücadeleyle genç neslimizi tanıştırmak olmuştur" diye yazmaktaydı (Şaik, 1973, s.358). Anılarda tiplerin ikiye ayrılması – sömürge dünyası ve onunla mücadele eden sıradan insanların çatışması yer almaktadır: "Anılarda temel fikir, birincisi, dünyaya nefret, ikincisi, aleme rağbet, sevgidir" (Şaik, 1973, s.358). Fakat bunun yanı sıra yazarın yaşadığı dönemin, şartların, çağdaşlarıyla ilgili enteresan olayların da yer aldığı bu eserin ilginç anı-tobiyografik eser olarak değerlendirilmesi gerekir. Abdulla Şaik'in anıları farklı yıllarda yaşadığı mekânlara göre kısımlara ayrılmaktadır: İlk bölümde Tiflis (çocukluk dönemi), sonra Horasan (gençlik çağları) ve sonuncu bölümde Bakü'deki hayatı söz konusudur. Eserde adı geçen şehirler bir kısım özelliklerine göre birbirinden ayrılırlar da, her üç mekânda benzer anılara ve aynı problemlere değinilmiştir. Olaylardan vuku bulduğu tarihlere göre söz açılrsa da, yazar sadece önceki yılları hatırlamakla yetinmemekte, olup bitenlere farklı bakış açısıyla yaklaşmaktadır, olayların notların kaleme alındığı dönem açısından değerlendirildiği görülmektedir. Ayrı ayrı bölümlere, bölümlerin içinde başlıklara ayrılmış anılar geleneksel olarak yazarın çocukluk yıllarının betimlenmesiyle başlamış, daha sonra ebeveynleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Çocukluk hayatının şehri olan Tiflis'i yazar şöyle tasvir etmektedir: "Doğduğum ve çocukluk yıllarımın büyük kısmını geçirdiğim Tiflis şehri, etekleri yeşil ve renk renk çiçeklerle süslenmiş yüce dağlarla kucaklaşmıştır. İnsan eli değmemiş gibi gözüken müçtehit ve botanik bahçeleri, Şeyh Senan dağı, Serdar bahçesi zengin doğal güzellikleri olan Tiflis şehrini renkli kanatlarını açmış tavus kuşuna benzetiyor. Şehri ikiye bölen Kür nehrinin yeşil kadife halıya benzer kıyılarını şehri gizlemeye çalışan yüce, dallanmış ağaçları Tiflis'in güzelliğini birebir artırmaktadır" (Şaik, 1973, s.5). Düşüncelerini Vakıf'ın şehre yazdığı bir katasıyla tamamlayan Abdulla Şaik, eski Tiflis'in coğrafi mevkii, kültür tarihini yansıtmakla aziz sandığı şehre ilgisinin özel olduğunu ifade etmektedir. Eserin ilk bölümlerinde evlerini sık sık değiştiren Şaik, komşularının, akrabalarının örneğinde önemin sosyal-toplumsal çelişkilerini, halkın zor durumunu anlatmaya çalışmıştır. Şaik'in ailesinin oturduğu mahalle, komşuları, eğitim yılları, öğretmenleri, aşk serüvenlerinden bahseden ilk bölümde fanatizm, insanların batıl inançlara tapması ("Mevhumat"), annesinin örneğinde (ayrı cinlerden azat etmeye çalışan görgüsüz insanları, kavrulmuş buğday üzerinde tasavvur ettikleri parmak izlerine göre Hıdır Nebi'nin sadakalarını kabul etmesi inanç, insanların şifayı doktorlarda değil, falcılarda araması ve s.). Doğu kadınlarının batıl inançları benimsemesini sergileyen yazar, döneminin kadınına özgü tipi canlandırmaktadır. Batıl inançların hüküm sürmesi konusu dayılarıyla ilgili kısımlarda da ("İki Kardeş") devam ettirilmektedir.

XX. yüzyılın 50-60'lı yıllarında kaleme alınmış eserlerde de geçip giden yıllar ağırlı acılı yıllar olarak hatırlanmaktadır. Ali Veliyev "Budağ'ın hatıraları" isimli otobiyografik romanında köylülerin devrim öncesi zor geçimini, çetin çocukluk yıllarını Sovyet hükûmeti kurulduktan sonra bütün insanlara eğitim görme hakkının tanınması, delaminasyonun engellenmesi, yeni hayatın başlangıcı olarak değerlendirmektedir. Zor amele, köylü hayatına tahammül eden insanlar cemiyette ön saflarda yer alarak yeni dönemin kurucusu olmaktadır.

Ali Veliyev 1979 yılında kaleme aldığı "Öten günler" romanında şöyle yazmaktaydı: "Köyümüzün geçmişiyile bugününü kıyaslamak, eski erenlerle yeni kahramanlar hakkında bilgi vermek amacıyla "Öten günler" romanını yazmaya karar verdim" (Veliyev, 1981, s.342). Önceki

eserlerinden farklı olarak, bu eserde yazar kendi ismini değiştirmemiştir. İlk eserinde ailesi hakkında geniş bilgi verse de, bu romanda aile üyeleri hakkında çok kısa bilgi vermiş, ailesinin mülteci hayatı yaşaması, beylerin kapısında hizmet ettiği yıllardan geniş bahsetmiştir. Daha sonra romanda otobiyografik çizgilerin zayıflamasıyla eser bolşevik Hamza suretinin esasında, mücadeleci komünistin hayat yolunun ışıklandırıldığı bedii esere dönüşmüştür.

Böylece, Sovyetler döneminde yazılan eserlerde mahvedilmiş çocukluk yıllarının tasvirinin yerini tasasız Sovyet hayatının terennümünün tuttuğu görölmektedir. Rus araştırmacı M. Romaşova bedii eserlerde çocukluk döneminin: 1) “kaybedilmiş cennet”; 2) yeniden yaşanması ve değerlendirilmesi gereken ağır yıllar; 3) yetişkenlik döneminin “ilk aşaması” (Romaşova, 2005, s.57) olarak tasvir edildiğini göstermektedir. Sonuncu durumda “çocukluk, yazarı şahsiyet olarak yetiştiren temel öğe olarak gibi değerlendirilmektedir” (Romaşova, 2005, s.57).

Sovyetler döneminde yazılan anı edebiyatı zaman hudutlarına göre, muhacirette yazılan eserlerle aynı dönemi (Celil Mehmedkuluzade, Ömer Faik Nemanzade ve diğerleri), olayları içine almaktaydı. Fakat söz konusu eserlerde canlandırılan dönemin toplumsal-siyasal manzarası tamamen farklıydı. Muhaceret edebiyatının önemli farkı yazarın vuku bulan olaylarla bağlı düşünce ve hislerini daha serbest ifade etmesi ve dine münasebetiydi.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti çöktükten sonra mühacir hayatına mahkum insanlar ikinci nesil muhacirlere ait edildi (Elçin, 2005, s.174). Halk Cumhuriyeti kurucularının Sovyet rejime nefretleri sonsuzdu. Ruslar’ın tecavüzü sonucu ölkeleri bağımsızlığını kaybetmiş, kendileri de istiklal görüşleri yüzünden muhacir hayatına mahkum edilmişlerdi. Mühacirlerin tanık oldukları ve kurtuldukları gerçeklik, iktidarda olan bolşeviklerin sunduklarının tam tersiydi. Bu eserlerde temel konu milli istiklal idesinin yansıması ve totaliter Sovyet rejimin açığa vurulmasıdır. Muhaceret temsilcileri tahrif olunmuş gerçeği hafızalarda tutarak gelecek nesillere aktarmaya çalışmaktaydı.

Aziz Alpağut ikinci nesil muhacirlerden olup, AHC’nin çöküşü sonrası ailesinden, yakınlarından uzak düşerek, ömrünün sonuna kadar Türkiye’de, Almanya’da yaşamaya mecbur bırakılmış kişilerdendir. Onun çelişkili, zengin hayat yolunun canlandırıldığı “Hayat hikâyelerim” (Alpağut, 2011) isimli eserinin birinci bölümünde çocukluğu, eğitim yılları, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin kurulması uğruna verdiği mücadele yansımasını bulmaktadır. Bu bölüm yazarın Ruslar tarafından hapse atılmasıyla tamamlanmaktadır. İkinci kitap ise Aziz Alpağut’un muhaceret hayatından bahsetmektedir. (9 may 1973 tarihli notla biter). Yazar 1920’li yıllardan başlayarak hatıralarını yazmaya başladığını (“Hayatım”), fakat bolşeviklerin eline geçeceğinden sakındığı için onları yaktığını yazar. Kitabın birinci bölümünde hatıralar geniş şekilde verildiyi halde, ikinci bölümün son kısımları günlük notlar esasında tarih gösterilmekle kaleme alınmuş olaylar üzerine kurulmuş eşit zamanlı, kısa notlardan oluşmaktadır.

Sovyet Azerbaycanı’nda din batıl inançlar perdesi altında sunularak gülüş hedefi olsa da Aziz Alpağut zor durumlarında hep Allah’a tapınmakta, dualar ederek, Yaradan’dan yardım dilemektedir. Yaşı daha az olması sebebinden anılarının ilk bölümlerinde Aziz Alpağut olaylar hakkında yeterince bilgi verememiştir. Eserin bu kısımlarında insanların morallerinden söz edilmektedir. Milli – yaşam, Nevruz bayramı, milli giysiler ve danslarla ilgili merasimlerin detaylı şekilde tasviri, ana Vatan’ın kültürünü gelenek-göreneklerin zenginliği bağlamında tasvir etmek isteğinden doğmaktadır. Yazar bu eserinde bolşevizmin insanların hayatının yanı sıra gelenek-göreneklerine, eski giyim ve merasimlerine de düşman kesildiğini anlatmaya çalışmıştır. Böylece, muhacir edebiyatında “kaybolunmuş cennet” olarak betimlenen çocukluk dönemi hayatın en tatlı anları gibi hasretle anılmaktadır. Bu aşama daha dolgun şekilde betimlenmekte – dönemin gelenek-görenekleri, bayram merasimlerinin düzenlenmesi, insanların giyim tarzı detaylı şekilde açıklanmakta, ölenlere saygı, iltifat gibi özellikler yer almaktadır.

### Post-Sovyet dönemi otobiyografik eserlerinde çocukluk motifi

Kendi soy ağaçlarından bahseden birçok yazar 1990-2000’li yıllarda yazdıkları eserlerinde çocukluk yıllarını “kaybedilmiş cennet” olarak betimlemişler. Sovyetler döneminde takibe maruz kalan soy-kökleri üzerine söz açan İlyas Efendiyev, Tahire Caferova ve diğer yazarların eserlerinde çocukluk yılları nostalji gibi anılmış, o yıllardaki mekânlar ayrı bir sevgiyle tasvir edilmiştir. Söz konusu eserlerde zaman, Sovyet egemenliğinin kurulduğu döneme kadarki zaman kesimi ve Sovyetler dönemi olarak ikiye ayrılmaktadır. İkinci bölümde ilk aşamada mevcut olan “cennet mekân”ın deformasyonu, dağılması betimlenmektedir.

Azerbaycan’ın halk yazarı İlyas Efendiyev Sovyetler döneminde hükûmetçe incitilen ailesi hakkında uzun süre konuşamadığından bu konuyu yıllar sonra ele almıştır. “Tipili bir kış gününde” (1993) isimli kitabında geçmiş yılları hatırlayan yazar bunları şöyle kaleme almaktadır:

*Hayatımın uzun yılları küçük çağlarımdan başlayarak çok kederli geçtiği ve onları hatırlamak benim için zor olduğundan hiç zaman günlük tutmak veya hatıra yazmak istememişim. Devrim zamanı On birinci Kırmızı Ordu Azerbaycan’ı işgal ederek Karabağ’a girdiğinde babam dükkanlarımı, iki yerde bulunan mülklerini, büyük hevesle her yerden çekirdeğini getirtirip ettirdiği türlü türlü çiçekler, diktirdiği meyva ağaçları bulunan cennet gibi güzel bahçesini, kısacası bütün varı yokunu kaybetti, bundan sonra ailemiz çok fakir duruma düştü. Bu da azmış gibi, anne babamın ismini “zenginler listesi”ne yazarak ses hukukundan mahrum etmeleri durumumuzu dayanılmayacak hale getirmişti. Anne babam her an habsolunmak, Sibiryaya sürgün edilmek korkusuyla yaşamaktaydı. Biz çocuklar ise, bu tuhaf alemin içinde dönenlerden hiç birşey anlamadan fakirlik ve anlaşılmasız endişe içinde donakalmıştık. İş başına geçen yerli (yani yeni) bolşevikler de bize düşman gibi bakıyordu. Dükkanlar bize ekmek, çay, kumaş-falan satmıyordu. Babamların zamanında yardım ettiği bazı yeni iş sahipleri olmasaydı, biz belki de açlıktan ölmüştük (Efendiyev, 2002, s. 100).*

Sovyet egemenliğinden sonraki dönemin tasvir edildiği bu parçada yüzlerce ailenin kaderi canlandırılmaktadır. Yeni kuruluş yazarın çocukluk arkadaşı, din adamı, hoca Hacı Şükür’ün torunu Seriyev’in de kaderini tamamen değiştirmişti: “Yıllar, Sibiryaya sürgün olunmak korkusuyla, istihbaratın dehşetli yeraltı hapsanelerinde mahbus hayatı geçirmek korkusuyla aç, susuz geçti. Akrabalardan herkes kendi derdinde olduğu için kimse kimseden haber alamıyordu. Seriyev’in babası “halk düşmanı” adıyla tutuklanmıştı. Bu yüzden de annemle babam ne onların isimlerini ağızlarına alabilir ne mektup yazabilir ne de o taraflardan gelenlere sorabilirlerdi” (Efendiyev, 2002, s. 133).

“Hoca Hacı Şükür’ün bahçesi nasıl oldu?” isimli anı-hikâyesinde Sovyet egemenliğinin kurulmasına kadarki dönem betimlenmektedir. Çocukluğunu sihirli masal gibi anlatan yazar, içinde büyüdüğü bahçeyi cennet bahçeleri gibi esrarlı bir mekân olarak tasvir etmektedir: “Çocukluğumda rahmetli büyük annem Fatma hanımdan cennet hakkında, cennetteki melekler hakkında, cennet meyvaları hakkında çok şeyler duymuştum. Şimdi ben bazen bu bahçenin gerçekten de cennet bahçesi olduğunu, Seriyev’in de onun sarışın, güzel kardeşi Havva’nın da melek olduklarını düşünüyorum. Onları bu bahçenin güzelliğinden ayırmak mümkün değildi” (Efendiyev, 2002, s.123). “...Hoca Hacı Şükür’ün bahçesi Cıdır düzüne bitişikti. Burası da efsanevi bir dünyaydı. Kız-gelinlerin beyaz, pembe, kırmızı ganavuzlardan, ipeklerden yapılmış elbiseleri yukarı dağlardaki gül, çiçek denizini hatırlatmaktaydı. Çok güzel bir genç olan Han’ın okuduğu makamların etkisiyle Cıdır düzündeki kaynayan bu hayat, gerçekten de, bir masal, bir efsaneydi...” (Efendiyev, 2002, s.124).

Sovyet egemenliğinin kurulmasıyla o mekânlar yıkıldı, kutsal yerler çirkefe battı.1950’li yıllarda yolu o bahçeye düşen yazar tam farklı bir manzarayla karşılaşır “...bu büyük dünyanın en kederli, en perişan manzarasına rastladım...Hoca Hacı Şükür’ün kendi elleriyle diktiği cennet bahçesinden, onun büyük salonunda bulunan kütüphaneden eser bile kalmamıştı. Hoca Hacı Şükür’ün evi ziraat işçileri

hazırlayan kolej için pansiyon yapılmıştı. Genç öğrenciler odalara, evlere girip çıkıyor, sigara içiyor, çirkef suyu mutfağın penceresinden direkt avluya boşaltırdılar. Ucuz yemeklerin hoş olmayan kokusu bahçeyi doldurmuştu” (Efendiyev, 2002, s.134). Komünistler sadece mekânları değil, insanları da cezalandırmaktaydı: “Bu, Seriyeye değildi... Bu eziyet, hakaret dünyasından bakan, sıkıntılar içinde pişmiş bir yaratıktı” (Efendiyev, 2002, s.136). Dedesinin yarattığı “cennet bahçesinin meleği o bahçeyi viraneye çeviren bu ağalara köle olmuştu, bu baş kesenler için “lezzetli yemekler” pişirmekteydi!” (Efendiyev, 2002, s.136).

Son zamanlar, 2000’li yıllardan başlayarak kaleme alınmış otobiyografik eserlerde yazarların daha fazla hayatlarının ağırlı dönemlerini yansıttıkları gözlemlenmektedir. Natık Resulzade’nin romanında çocukluğa dönüş yazarın kendini daha derinden irdak etme çabası gibi dikkati çekmektedir. İç dünyasına dalmaya çalışan yazar, kendisinin bir şahsiyet olarak yetişmesinde önemli rolü olan hayat olgularına yeniden göz atmaya çalışmıştır.

Ağırlı deneyimden kurtulmak («skriptoterapi») (Balina, 2004, s.200) için yazılan eserlerde yazarlar genel olarak, çocukluk hayatlarının acılı ağırlı anlarını dile getirmekle çocukluklarında yaşadıkları sitemlerden sanki kurtulmaya çalışmaktadırlar. “Otobiyografik eserde yazar sadece eserdeki tiplerden biri değil, hem de baş kahramandır. Onun hayat hikâyesi, çocukluğu, yetişkinliği hakkında olgun bir insan konuşmaktadır. Yazarın yaşadığı psikolojik, duygusal değişiklikler eserin başlıca konusudur” (Mann, 1991, s.14).

Natık Resulzade’nin Rus dilinde kaleme aldığı “Golfstrim” (2015) eseri de bedii-belgesel eserlere örnek olabilir. İlk olarak romanın janrından söz açan yazar, eserin janrını roman-kardiyogram olarak belirlemiştir. Otobiyografik süje hattının, yazarın bedii yaratıcılık, sanata bakışı hakkında fikirleriyle iç içe olduğu eserde, romanın janrından bahsederken geleneksel yaklaşımlara itiraz ederek şöyle yazar: “Ne kadar geleneksel roman kavramına aykırı düşse de, benim bu eseri roman adlandırmam rastlantı olmadı. Biz romana birçok zorunlu klasik niteliklerin özgün olduğuna artık alışkınız. Ben kalıp düşüncelerden uzak olmayı düşündüm. Süjesiz roman yazarak orada hislerimi, düşüncelerimi ifade ettim, onları küçük hikâyelerle, sonuçta kendi hayat tecrübem ile zenginleştirdim” (Burada ve daha sonra verilen örnekler makale yazarınca tercüme edilmiştir – L. H.) (Resulzade, 2015, 10: s.6).

Son yıllar edebiyatta bedii-belgesel basın janrlarının değışkeleri üzerine çok bahsedilmektedir, “yeni otobiyografizm” (M.Lipovedski), filoloji roman (V.Novikov) gibi terimler gündeme gelmektedir. Filoloji romanda «bilim»le (edebiyat) «bedii edebiyat» arasındaki hudutların kalktığı görülmektedir (Stepanova, 2005, s.75). Bunun üzerine V. Novikov: «bu türden romanda filolog kahraman olup, onun yaratıcılığı süjenin temelini oluşturur» diye yazmaktadır (Novikov, 1999, s.194). Stepanova ise romanın yapısını oluşturan bedii yaratıcılıkla, dille ilgili teorilerin «bedii yaratıcılıkta yeniliğe» neden olmasının zorunluluğunu kaydetmiştir (Stepanova, 2005, s.76). Çağdaş edebi elestride yeni otobiyografiyle bağlı tartışmalar çok olsa da, bu edebiyatın hudutlarını somut şekilde belirlemek mümkün değildir. Metinde yazarın kendi hayatının yanı sıra yaratıcılığı hakkında düşüncelere geniş anlamda yer vermesi, metnin filoloji terimlerle yüklenmesi bu eserlerin başlıca özelliklerini oluşturmaktadır. Çağdaş dönemde kaleme alınmış birçok bedii-belgesel eserlerde yazarın mevkiiyle araştırmacı mevkiiinin özdeşmesi, zannimizce, bu prosesin belirtilerindedir. Çocukluk yıllarının hatıraları, yaratıcılık prosesi hakkında düşüncelerin yer aldığı roman filoloji metin özelliklerini içine almaktadır. Eserde yazarın hatıralarıyla beraber, bedii yaratıcılık, süje hattı, tipler alemi, yaratıcılığı hakkında düşünceleri de yansısını bulmaktadır.

Çocukluk yılları, yaratıcılıkta ilk adımları hakkında bilgi veren yazar akıp giden yıllarda vuku bulan olayları sıralamakla yetinmeyerek küçük erkek çocuğun hislerini canlandırmaya çalışmıştır: “Şiir ve masalları okuduktan sonra annem kitapları adeta sert bir hareketle kapatırdı. Küçükken, bu zaman



ben her defasında korkar, titrerdim: ben kitapta düzenli şekilde dizilmiş sözcüklerin ve cümlelerin dağılabileceğinden korkardım. Korkardım ki, annem bir başka defasında kitabı açtıktan satırlar ve cümleler yerini değiştirmiş, başka şekilde yerleşmiş olabilir ve annemin okuduğu da artık önceki gibi ilginç olmayacaktır” (Resulzade, 2015, s.16). Birçok otobiyografik eserlerde olduğu gibi, roman yazarın çocukluk hayatının altını üstüne getiren olayın betimlenmesiyle başlanmaktadır. Altı yaşındaki erkek çocuğun yaratıcılığının doruk noktası sandığı eserinin – alçıdan yaptığı pehlivan büstünün “düşmanı” tarafından mahv edilmesi, yaratıcılığı akılsız birisi tarafından mahvedilen insan konusunu gündeme getirmektedir. Küçüğün ilk yaratıcılık tecrübeleri (heykelcilik, hikâyeler uydurması) ve bu özellikleriyle yaşlılarından farklanması, tenhaliği, küçük çocuğun ömrünün sevinçli anları, aşkı, korkuları, ilk bisikleti, ilk giysileri, daha sonra gençlik yıllarında profesyonel yaratıcılığa başlamasıyla ilk eserinin basımından dolayı yaşanan heyecanın ve s. tasvir edildiği roman için duygusal ve gergin ortam özgündür.

Bu şekilde betimleme çocuk psikolojisinin özellikleriyle açıklanabilir; çünkü “çocuk genelde düşünmemekte, rahatsız olmaktadır” (Poleva, 2017, s.90), daha çok duygularla olaylara ölçülü yaklaşım nispeten ikinci planda gelmektedir. İnsanın sosyal tip olarak biçimlendiği aşama – çocukluk bilincin diktesinden kurtulduğu, insan ömrünün daha samimi ve yasaklardan hür yaşadığı yıllar olarak nitelenmektedir: “Çocukluk anıları daha keskin ve renklidir” (Resulzade, 2015, s.26) “çocukluk – hayatın sıradan günlerinde geçen sıcak bir akındır, çok insanlar yaşlandıkça bu his tükenmekte veya soğuk akınla karışmaktadır. Ona özgün ilk sıcaklığı korumak zorunludur” (Resulzade, 2015, s.44).

Yazarın hatıralarında derin iz bıraktığı olaylardan bahsedildiği eserde, zamanlar arasında hudut aranmamaktadır, geçitler ani ve birbirleriyle ilgili değildir. Duygularını ifade etmeye çalışan yazar olayları sistemleştirmeye, belirli çerçevelere sığdırmaya çaba göstermemektedir, bugün ve dün kaotik ardışıklıkla betimlenmektedir.

İlk bölümlerde anılar üstünlük teşkil etse de, giderek yazarın uykularının, düşüncelerinin tasvirine daha fazla yer verilmektedir. Bilincin kontrolünden çıkan uykularda insanın korkuları, duyguları daha serbest şekilde belirlemektedir. Eserde yazarı yeni eserler yazmaya sevkeden (“Ev” hikayesi) renkli-psikolojik uykularla beraber, belirli süje hattı üzere gelişen parçalar da yer almaktadır.

Çocuklukla ilgili anıların kısaltılmış kronotopu doğduğu mahalle, gençlik yıllarında ise Moskova’da yaşanan olaylar, anne ve babası, yaşlılarıyla münasepetlerinin tasviriyle çevrilidir.

Çocuklukla ilgili anılarda esas anne ve baba suretidir. Bu eserde ebeveynler sanki ikinci planda yer alsa da, bir sıra durumlarda eserin idea yükü yalnızca bu suretlerin yardımıyla ifade edilmiştir. Örneğin, kendisi küçükken giydiği ayakkabısını annesinin el çantasında tutmasından bahseden yazar, annesi hakkında hatıralarına esasen, kendisinin de karakteristik özelliklerine – tabiaten annesine çekmesine dikkati çekmeye çalışmıştır.

Babasından bahseden yazar, onun hayallerden uzak, bütün ömrünü ailesini ve çocuklarını düşünen, kendini onlara adanmış biri olduğunu yazmaktadır. Babasının güçlü olmasıyla gurur duyan küçük bazen ondan istediği tepkiyi görmese de, cesur baba ideali bazen iflasa uğrasa da, baba elinin zahmetile ailesini geçindirmeye çalışan olumlu insan olarak anılmıştır. Genel olarak ebeveynleriyle ilgili parçalarda yazarın geleneksel kalıplar dışına çıkmaktan sakındığı gözlemlenmektedir.

Çocukluk, gençlik yıllarından bahseden hikâyelerinde yazar farklı insanlar galerisi yaratmıştır: intihar etmek isteyen insan, başkasını incitmekten zevk alan “en aşağılık insan gibi” davranan Alişka ve s.

Somut insanlarla, olaylarla beraber yazar, farklı yıllarda gerçekleştirdiği, bazen ise tamamlayamadığı çalışmalarından bahsetmiş, yaratıcılık planlarını paylaşmıştır. Bedii ve filoloji fikir

ve düşüncelerin kaotik ortamda sunulduğu eser, hem yeni janr yaratıcılığı alanında deneyim hem de çocukluk yıllarıyla ilgili orijinel eser olarak ilgiyi çekmektedir.

Ali Amirli'nin "Ağdamda neyim kaldı?" eserinde küçük adamın yaşadığı manevi disharmoni betimlenmiştir. Yakınları tarafından manevi darbe yiyen çocuk uzun yıllar sonra, altmış yaşına varınca bundan bahsetmeyi düşünmüştür.

Yazarın ömrünün yirmi yılından bahsettiği eser iki kısma ayrılmaktadır: doğduğu köyde ailesiyle yaşadığı yedi yıl ve Ağdam'da dayısının yanında geçirdiği on üç yıl. Çocukluk ve yetişkinlik yılları tasvir edilen eserde olayların vuku bulduğu mekân – doğduğu köy, evleri, karakterlerse küçük Ali'nin en yakın akrabaları ve aile üyeleridir. Fakat eserde geleneksel "cennet", sevimli, yakın insan tipleri yer almaktadır. Eserde sürekli aile içi tartışmaların, ithamların (büyükannenle Şefika, dayı ile büyükanne arasında ve s.), büyükannesinin kendisine karşı üvey münasebetinin tasviri, maddi sıkıntı içinde büyüyen çocuğun hayatı yer almaktadır.

Büyükannenle Şefika'nın (dayısının eşi), dayısının münasebeti, komşular, akrabalar hakkında parçalar, aile üyeleri arasındaki dialoglar aile içi manasebetleri, Aliyle çevresindeki insanların birbirine manevi açıdan "yad olmasını" ifade etmektedir. Her kesin kendi kaygı ve tasalarının peşinde olduğu ailede, o kimsenin ilgisini çekmemektedir. Daimi münakaşalar, fikir birliğinin olmaması küçüğün yakınlarının arasında kendini تنها hissetmesine neden olmaktadır.

Otobiyografik nesirde "yazar hem "saf" ifadeyle vuku bulanları çocuğun dilinden anlatmakta" hem de eserin yazarı olarak olayları açıklamaktadır: sadece olgular gösterilmemekte hem de olaylar değerlendirilmektedir" (Balina, 2014, s. 198).

Romanda yazarın düşünceleri hem geçmişe yönelmiş, öten yılların hatırlanması, hem de olayların bugün açısından değerlendirilmesi (yıllar sonrası Şefikayla görüşünden doğan acılar, sonraki hayatına büyükannesinin küfürlerinin etkisi hakkında yazarın notları) yazarın günümüz dönemin problemleriyle ilgili düşünceleri, dram eserlerinden hatıralar yer almaktadır.

Çocukluk yıllarından bahseden eserlerde iki motifin daha fazla ele alındığı vurgulanmaktadır: "Bu motiflerden en fazla rastlanana: çocuğun hayatında dönüş rolü oynayan anın tasviri (mesela, ilk kez evden uzaklaşma) ve ilk kez büyük facia, ağrıyla yüzleştiği an" gösterilmektedir" (Romanova, 2009, s.16).

Bu fikri tashih etmek için şunu söyleyebilirim ki, söz konusu eserde genel olarak "ilk" kelimesine çok rastlanmaktadır. Çünkü insan sadece çocukken birçok alışkanlıklara sahip olmaktadır, ilk acılardan doğan hisler ise yaşam boyunca unutulmamaktadır. Bu sebepten romanda küçük Ali'nin ilk defa okuduğu kitaplar, tiyatroya gitmesi, köye radyo çekilmesi ve s. gibi anların tasviri geniş yer almaktadır.

Çocukluk döneminin yansıtıldığı otobiyografik eserlerde çocuğun dünya görüşünün kısıtlı olması, dönemin tam manzarasının canlandırılmasına imkân vermemekte, esasen doğduğu ortam, şehrin betimlenmesi yer almaktadır.

## SONUÇ

Çocukluk döneminin yansıtıldığı romanlarda insan kaderinin yer aldığı eserlerden farklı olarak olaylar esasen lokal mekân, az sayıda karakterlerle çevreniyor, tarihi zaman ikinci planda betimlenmektedir.

Azerbaycan anı-otobiyografik nesrinde çocukluk motifinin seneler boyunca farklı tanımlama biçimlerine rastlanmaktadır.

İlk dönemlerde XX. yüzyılın birinci yarısına ait profesyonel yazarların anılarında döneminin gerici özellikleri betimlenmekte, Sovyetler döneminden önceki aşama karanlık renklerle ifade olunmakta, toplumun batıl inançlara bağlılığı eleştirilmektedir. Sovyet egemenliğinin kurulması sonucu bilgisiz ve görgüsüz amele, köylü sınıfının gelişimi, onların cemiyetin ön sıralarında yer almasından söz edilmektedir.

Bu dönemde konuya daha fazla Sovyet edebiyatının taleplerine göre ışık tutulduğu belli olmaktadır. Bunun diğer sebebi de anı eserlerinin devletin siparişiyle yazılması ve yeni hükûmetin propagandası için düşünülmüş araç olmasıdır. Yazarlardan yeni hükûmetin propaganda, eski hükûmetin ise eleştirilmesi istenilmektedir.

Post-Sovyet döneminin ilk aşamalarında ortaya çıkan eserlerde (1900'lü yıllar) aileleri Sovyet hükûmetince takibe maruz kalan yazarların eserlerinde çocukluk "kaybedilmiş cennet" olarak sunulmaktadır. Muhacir yazarların eserlerinde de yine aynı biçimin olduğu dikkati çekmektedir.

2000'li yıllardan anının kendi geleneksel hudutlarını belirlediği, itiraf gibi özellikleri kapsadığı gözlemlenmektedir. Natık Resulzade'nin "Golfstrim", Ali Amirli'nin "Ağdam'da neyim kaldı?" otobiyografik romanlarında yazarların hayatlarının ağırlı acılı anlarını dile getirmekle çocukluklarında yaşadıkları sitemlerden sanki yıllar sonra kurtulmaya çalıştıkları görülmektedir.

## SUMMARY

In recent years, the number of artistic and documentary works has been increasing in the post-Soviet area. As in many countries, many memoir-autobiographical works were appeared in Azerbaijani literature beginning from the 90s of the 20th century. With the increase in the number of works, the study of the topic in modern literary studies has become especially urgent.

The study of the memoir-autobiographical works explains that there are different approaches to the theme of childhood, depending on the period.

The development of artistic and documentary prose in Azerbaijani literature includes three stages:

- 1) The first half of the 20th century
- 2) Soviet period (1950-80s)
- 3) Post-Soviet period (1990s and 2000s).

The formation of the first examples of professional memoir literature coincides with a contradictory and complex period. In those years, the creation of biographies and autobiographies in Azerbaijan is mainly related to the name of Ruhulla Akhundov. So, he turned to Abdulla Shaiq, Mammad Said Ordubadi and other well-known writers and asked them to write biographies and memoirs.

During these years, many well-known writers wrote their memoirs: Mammad Said Ordubadi, Yusif Vazir Chamanzaminli, Abdulla Shaig, Jalil Mammadguluzade, Omar Faig Nemanzade, Ali Nazmi and others. Some of these works, written by the authors in the last years of their lives, were not completed (Jalil Mammadguluzade's "Khatiratim" work).

In memoir-autobiographical works, the life path of the author is entirely reflected, or the author tries to revive a certain stage of his own life. Memoir-autobiographical novels reflecting the childhood period are of particular interest.

It is noted that there are two binary structures related to the description of childhood period in fiction: 1) Description of childhood as a "lost paradise"; 2) Works in which childhood years are negatively reflected. According to this division, Lev Nikolayevich Tolstoy's "Childhood" work belongs to the first type, and Maxim Gorky's "Childhood" work belongs to the second type.

In Azerbaijani literature, there are few memoirs in which childhood period is described separately. In many memoirs, childhood is mainly shown as a phase of life, it is not widely described. From this point of view, only Ali Amirli's "What did I leave in Aghdam?" and Natig Rasulzade's works "Gulfstream" written in recent years can be cited as examples.

Childhood, which is one of the main motifs of memoir-autobiographical works, were deformed over time and described in different forms. In the memoirs written in the first half of the 20th century (Jalil Mammadguluzadeh, Omar Faig Nemanzadeh, Abdulla Shaig, Ali Nazmi, Yusif Vazir Chamenzaminli), childhood was described as a dark period, mullah education was condemned, and the environment steeped in superstition and ignorance was criticized.

In the works written during the Soviet period, it is clear that the description of the destroyed childhood years is replaced by the praise of the joyful Soviet life. Due to time boundaries the memoir literature written in the Soviet years covered the same period and events as the works written in migration (Jalil Mammadguluzade, Omar Faig Nemanzade, etc.). However, the socio-political landscape of the period described in these works was completely different. The main difference of emigration literature was the author's more free expression of his feelings about what happened and his attitude to religion.

Interesting examples of Azerbaijani memoir literature were formed only in the post-Soviet period as well as being in the Soviet literature. During the Soviet period, stagnancy was felt in the field of memoir literature. This, of course, was conditioned by the social and political mood of the time. At a time when censorship and prohibitions reigned, there could not be a positive basis for the creation of works of this kind. Although the work "Sizsiz" ("Without You") written by the People's writer Anar in the 1980s was able to relatively eliminate this stagnation, only after the 90s the revival in this field began to be felt.

After the independence of the Soviet republics, in the 90s, the interest in factual literature increased with the realization of distorted historical truths. Many writers who talk about their family genealogy described their childhood years as a "lost paradise" in their works written in 1990-2000.

In Ilyas Efendiyev's, Tahira Jafarova's and other authors works, who talk about their ancestors those were persecuted during the Soviet years, the childhood period is remembered with nostalgia, and the places where those years were spent are described with special love. In these works, time is divided into two stages: the period before the establishment of Soviet rule and the Soviet period. The second part describes the deformation and collapse of the "place of paradise" that existed in the initial stage.

Beginning from the second half of the 20th century, new forms such as more complex forms of memoirs - novel-memoir, novel-narrative, real-novel - were created. Not satisfied with the classification of their works according to traditional genres, the authors themselves tried to bring clarity to the genres of novels: The works of Natig Rasulzade "Gulfstream" (novel - cardiogram), Vidadi Babanli's "Gizlinler" "Hidden People" (true novel), Sabir Azeri's "Memories of a Student Prisoner" (biographical novel) are examples of these works.

In the autobiographical works written since the 2000s, it is observed that the writers mostly talk about the painful periods of their lives. In Natig Rasulzade's novel, the return to childhood takes place

as the author's attempt to understand himself more deeply. The author, trying to reach his inner world, tried to look again at the facts of life that played a role in his formation as a personality.

So, as it is clear from the analysis, unlike the works in which the human destiny is reflected in the novels in which the childhood period is reflected, the events are mainly surrounded by local place, a small number of characters, and historical time is described in the background.

In Azerbaijani memoir-autobiographical prose, there have been different interpretations of the childhood motif over the years:

In the initial stage, the memoirs of professional writers of the first half of the 20th century described the backwardness of the period, the pre-Soviet period was reflected in dark tones, and society's involvement to superstition was criticized. With the establishment of the Soviet power, the development of the illiterate worker deprived of civil rights and peasant class, their transition to the front ranks of society, is described.

At this stage, it becomes clear that the topic mostly was highlighted based on the requirements of Soviet literature. One of the reasons for this is that these memoirs were written by the state order and were conceived as a means of propaganda for the new government. The authors were required to praise the new government and criticize the old life.

In the early post-Soviet period (1990s), the writers whose families were persecuted by the Soviet government describe the childhood as a "lost paradise." In the works of immigrant authors, the childhood is described in the same context.

From the years of 2000, it has become clear that the genre has returned to its traditional boundaries, including confessional features. Natig Rasulzade's "Gulfstream", Ali Amirli's "What did I leave in Aghdam?" Writers who talked about the painful moments of their lives in their autobiographical novels years later tried to get rid of this pain.

Makale Bilgileri		Article Information	
<b>Etik Kurul Kararı:</b>	Çalışma, Azerbaycan Milli Bilmiler Akademiyası Nizami Gencevi onuruna Edebiyat İnstitutu'nun 02 Mart tarihli ve 2 onay numaralı kararı ile Etik Onay almıştır.	<b>Ethics Committee Approval:</b>	The study received Ethical Approval from Institute of Literature named after Nizami Ganjavi National Academy of Sciences of Azerbaijan, with the approval number of 2 and the date of 02.03.2021.
<b>Katılımcı Rızası:</b>	Katılımcı yoktur.	<b>Informed Consent:</b>	No participant.
<b>Mali Destek:</b>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.	<b>Financial Support:</b>	No financial support from any institution or project.
<b>Çıkar Çatışması:</b>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	<b>Conflict of Interest:</b>	No conflict of interest.
<b>Telif Hakları:</b>	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır	<b>Copyrights:</b>	No material subject to copyright is included.

**KAYNAKÇA**

- Alpağut, A. (2011). *Hayatımın hekayetleri*. Bakü: Kanun.
- Amirli, E. (2015). Ağdamda neyim kaldı? (Otobiyoğrafik roman). *Azərbaycan*, 10, 13-89.
- Balina, M. (2014). Opıt detctva kak preodoleniye proşlogo v sovremennoy avtobiografiçeskoj proze. *Autobiyoğrafiya*, 3, 185-213
- Efendiyev, İ. (2002). *Seçilmiş eserleri 7 ciltte*. 4. cilt. Bakü: Çinar-Çap.
- Elçin (2005). *Seçilmiş eserleri (10 ciltte)*, 9. cilt. Bakü: Çinar-Çap.
- Kudryaşova, A. (2013). Teoretikiçeskiye osnovi janra v russkoj avtobiografiçeskoj proze. *Avtopeferat disser. Na sois. uç. st. doktora filolojiçeskiç nauk*, Moskva.
- Mann, Y. (1991). Avtor i povestvovaniye. *İzvestiya Akademii Nauk SSSR. Seriya literaturı i yazıka*. M.: Nauka, T. 50, 1, 3-19
- Mehmedkuluzade, C. (1971). *Hatiratım*. Bakü: Gençlik.
- Nazmi, A. (2006). *Seçilmiş eserleri*. Bakü: Şark-Garb.
- Nemanzade, Ö.F. (1985). *Xatıralarım*. Bakü: Gençlik.
- Novikov, V. (1999) Filolojiçeskiy roman. *Noviy mir*, 10, 24-23.
- Poleva, Y. (2017). Janr avtobiografiçeskoğo mniatyurnoğo rasskaza o detstve: proza Angeliki Sumbayevoy. *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennoğo Pedagogiçeskoğo Universiteta*. 2 (179), 87-92.
- Rasulzade, N. (2015). Golfstrim. *Literaturniy Azerbaydjan*, 10, 14-72.
- Rasulzade, N. (2015). Golfstrim. *Literaturniy Azerbaydjan*, 11, 55-88.
- Romanova, N. (2009). Povest L.N.Tolstogo "Detstvo" v kontekste russkiç xydojestvenno-avtobiografiçeskiç povestey seredinı XIX veka. *Avtoferat disser. na sois.uç. st. kandidata filolojiçeskiç nauk*, Moskva.
- Romaşova, M. (2005). Reprezentasiya sovetskogo detstva v memuarnoy literature rubeja XX i XXI vekov. *Vestnik Permskogo Universiteta*, seriya: İstoriya. 5, 56-65
- Soljenitsın, A.(1975) "Bodalsya telenyok s dubom", *Oçerki literaturnoy jizni*. Parij, YMCA-PRESS
- Stepanova, İ. (2005). Filolojiçeskiy roman kak «promejutoçnaya slovesnoçt» v russkoj proze konsa XX veka. *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennoğo Pedagogiçeskoğo Universiteta*, seriya: gumanitarniye nauki (filologiya), 50, 75-82.
- Şaik, A. (1973). *Hatıralarım*. Bakü: Gençlik.
- Veliyev, E. (1981) *Öten günler*. Bakü: Gençlik.